

Ненад Сузић¹
Филозофски факултет
Бања Лука

CONTRADICTIO IN ADIECTO

(Контрадикција у додатку)

Срећа се размножава простом диобом;
расте толико колико је дијелимо са другима.

Супротно од логичног

Елементарна логика потрошачког друштва је да они који купују имају новац да купе робу. Да би производња функционисала, нужно је да постоји што већи број људи који могу да купе произведено. Ово већ знају и врапци на грани, али не и неки политичари. Контрадикција настаје у тренутку када политичари крену убјеђивати народ како морамо смањити потрошњу, како то од нас тражи Међународни монетарни фонд (ММФ). „Ако би се десило да амерички потрошачи, пјешадија глобалног капитализма, у једном моменту више не марширају, онда би последице тога биле глобалне и свако би их осјетио на својој кожи“ (Оте, 2009, стр. 76). Како је могуће да ММФ тражи да се не троше њихове позајмнице иако је потрошња услов функционисања капиталистичког друштва? Илуструјмо то примјером. Ја ћу вам посудити сав новац овог свијета, али под условом да га не трошите! *Contradictio in adiecto* (Контрадикција у додатку или закључку), зар не? Конкретније, ММФ ће вам посудити новац ако ћете га уложити у производњу, али ће забранити да га дате потрошачима, али тај произвођач нема коме продати, јер они који треба да купе немају новац за то. Круг се затвара!

Како изаћи из овог зачараног круга? Једноставно, треба слиједити примјере оних који су прошли сличне кризе и данас функционишу одлично. То су Јапан, Канада и Аустрија. Ове земље веже исти модел функционисања – њихови грађани имају довољно у џеповима да могу куповати оно што произвођачи нуде и што им треба. У Јапану је 1995. године експлодирао кредитни балон, који се урушио 1990. „Од 1990. Јапан се налази у економској депресији, у коју је запао скоро непримјетно, која је настала из урушавања кредитног мјехура“ (Оте, 2009, стр. 142). То се исто десило у САД „У августу 2007. године дошло је до тога да се мјехур трговине некретнинама распукнуо“ (ибидем, стр. 82). Шта је то кредитни балон и како се распукнуо? Они који посједују новац у САД и Јапану жељели су „производити“ још више новца, зидали су кредите, њима манипулисали, друге задуживали, али и сами узимали „повиљне“ кредите, све до мјере када је количина кредитног новца надмашила реални новац осам, десет па и више пута. Тај кредитни новац можемо посматрати као балон који експлодира када се превише надува. Тај балон се у Јапану распраснуо 1995. године, а у САД је почело 2007. са некретнинама, а тек слиједи слом, како каже Макс Оте (2009). Шта су Јапанци урадили? Они су повећали примања грађана од 800 до 2000 посто и

¹ Ненад Сузић је редовни професор на Филозофском факултету у Бањој Луци, предаје педагогију и социологију образовања. Контакте у вези са овим радом можете остварити на тел: 00387-65-538-500 те на Е-mail: nenad_szc@yahoo.com

након 2005. почео је снажан опоравак јапанске привреде. Али код нас је важније бити лојалан ММФ-у него учинити нешто добро за функционисање државе, за свој народ.

Други примјер су Канада и Аустрија. У обје ове земље потрошачи имају висока примања, а то је кључ њихиве стабилности. На примјер, редовни професор универзитета у Бечу прима 12.000 еура мјесечно и њега не брине пуно да ли ће гориво коштати један или два еура. Ови потрошачи и ове земље лако превазилазе економске ударе и кризе које потресају свјетско тржиште. Може ли то функционисати код нас? Јасно да може јер је принцип исти. Једноставно, да бисмо убрзали обртање новца, а тиме и његову вриједност, потребно је да га држава да у руке онима који га морају потрошити, а то су код нас пензионери, а одмах уз њих незапослени, радници па слиједе остали „потрошачи“.

Колапс моћи новца

Новац је временом постао врховно божанство Запада. Данас Запад контролише највеће берзе и свјетске токове новца, а тиме директно или индиректно све валуте свијета. То је најмоћније оружје којим господари из развијеног сјевера контролишу судбину малих народа и земаља на југу. Контролом вриједности валута, преко берзи и вучењем мјеница, преко ММФ-а и задуживањем, развијени свијет ограничава економски развој неразвијених, држи их у неоколонијалистичком ропству. „Ограничавање економске слободе неизбјежно утиче на слободу уопште, чак и на слободу говора и штампе“ (Friedman i Friedman, 1985a, стр. 48). Како се успоставља и одржава ова контрола?

Новац има вриједност апоена отиснутог на папиру, на подлози неметала или одређене легуре. Номинални износ који се исписује као вриједност новчанице вриједи онолико дуго колико људи вјерују у написано. Новчаницу на којој пише да она вриједи пет милиона динара у Србији нико неће узети јер је то новац из периода Југославије који више не вриједи. Слична ствар је и са данашњим доларом; људи ће га узимати, чувати или размјењивати за робу ако вјерују да апоени исписани на новчаницама заиста вриједне онолико колико пише. Дакле, вриједност новца се заснива на конвенцији, на договору и повјерењу. „Конвенција или фикција није нешто слабашно. Напротив, важност заједничког новца тако је велика да ће се људи држати фикције чак и у ванредним околностима – одатле, како што ћемо видјети, они који издају новац вуку дио добити од инфлације, а тиме и долазе у искушење да подржавају инфлацију“ (Friedman i Friedman, 1985b, стр. 66). Овдје смо на терену психологије јер је повјерење психолошко питање. Ако један новац има универзалну вриједност у читавом свијету, они који стоје иза њега морају демонстрирати моћ како би људи вјеровали да тај новац заиста вриједи. Ова демонстрација моћи често има војничку или ратну форму јер људи ту врсту моћи најлакше препознају, у њу спонтано вјерују. Тако се моћ долара све до данас одржавала и локалним ратовима, демонстрацијом моћи НАТО-а. Поред тога, ембарго је друго средство за демонстрацију ове моћи господара. Осим што служи као средство одмазде за непослушност, ембарго има својство уздигнутог штапа – показује другима шта им слиједи за непослух.

Највећа опасност за моћ новца лежи у њему самоме – у могућности да он изгуби своју вриједност, а то се зове инфлација. „Постоји само један лијек против инфлације: спорија стопа повећања количине новца“ (ибидем, стр. 91). Познати су бројни узроци инфлације, али у основи је један феномен: јавља се превише новца на тржишту а привреду захвата рецесија. Повећање новчане масе не мора бити изазвано само штампањем

нових количина банкнота, опасније и драстичније од тога је кредитно банкарство. У овом банкарству се кредитна задужења узимају као реална основа даљег задуживања а то ствара инфлацију и хиперинфлацију. Непуну деценију након почетка XXI вијека Макс Оте, познати економиста, констатује: „Новчана маса се у протеклих тридесет година повећала четрдесет пута, док се количина роба повећала само четири пута“ (Оте, 2009, стр. 24). Овдје је илустративно јапанско искуство. „Од се налази у Економска депресија која је захватила Јапан 1990. године, кулминирала је 1995. и трајала до 2005. „Нешто слично се налази испред нас у Европи и САД“ (ибидем, стр. 142). Како је Јапан превазишао свој монетарни слом? Јапанци су повећали буџет и потрошњу и до десет пута. Шта се дешава у Републици Српској и БиХ? Овдје и даље генеришемо рецесију заговарајући мјере ММФ које подразумевају смањење пензија и плата за буџетске потрошаче, односно, смањење потрошње.

Криза која је прије двије деценије озбиљно уздрмала Јапан, а која је настала пуцањем „кредитног балона“ (ибидем), захватиће Европу и САД 2011. и 2012. године, сматра Макс Оте (2009). Код нас у БиХ криза из 2008. године још увијек служи политичарима као изговор за све проблеме, за њихове лоше потезе и неуспјехе. Шта учинити да спремно дочекамо 2011. годину? „Ако се повећавају издаци за потрошњу, онда и економији генерално иде боље, а ако они падају, онда и њој иде лошије“ (ибидем, стр. 153). Дакле, логика је врло једноставна: пустити новац у оптицај, јер једна марка вриједи више што се брже промеће, што брже прелази из банке у џеп потрошача, а одатле у посјед произвођача, а потом поново у круг. Да бисмо ово постигли, новац треба дати онима који ће га брзо потрошити, који га морају потрошити – то су код нас пензионери, студенти, милиција, просвјета, здравство и други потрошачи.

Новац је данас добио своју виртуелну форму. Уз картицу можете куповати онолико колико је на картици записано да имате новца. Другим ријечима, дошло је вријеме када златни, сребрени, ковани или папирни новац није услов размјене – не морате имати новчаницу, а можете трговати као да ју имате. Претпоставимо да сте у позицији да сами себи исписујете бројке које означавају залиху новца на кредитној картици. Можда ви небисте лажирали те бројке, али би се нашао велики број људи који би то урадили, а то би довело до колапса вриједности валуте на коју се картица односи. Ова виртуелизација новца вриједи и за националне валуте. Када америчка администрација одлучи да подигне кредитна задужења својих грађана или да инвестира, она одлучује да може ући у задуживање код других држава. Тако се дужнички балон САД данас прогресивно надувава. „Онда када амерички дужнички бријег буде колабрирао, тада ће се урушити и повјерење у долар“ (ибидем, стр. 139). С обзиром да Америка нема увид у комплетну новчану масу долара у свијету, десило се да са свих страна свијета долар нахрупи у матичне америчке банке, а то ће бити слом драстичнији од оног који је донијела рецесија тридесетих година двадесетог вијека. Овај слом долази 2011. и 2012. године, сматра Макс Оте (2009). Да ли ће се то десити и да ли ће овај колапс ојачати Русију и још неке земље, ускоро ћемо сазнати.

Путинов модел

Познато је да је Путин на власт дошао Јељциновим декретом, а не непосредним изборима. Штампана је навелико писала о његовој вези са Америком и ЦИА-ом, а Русија је већ била у пројекту "Партнерство за мир". Да подсетим, Русија је тада била у најтежим данима транзиције, готово на кољенима. Путин је позвао на састанак дванаест најбогатијих људи у Русији и рекао им да будућност Русије зависи од њих. "Путин је

затражио од нових власника да коначно почну да раде у корист државе у којој живе" (Миљинчић, 2007, стр. 52). Један од дванаесторице власника имао је капитал као осталих једанаест. Извадио је калкулатор, нешто рачунао и јавио се за ријеч. Рекао је да ће он банкротирати ако се све обавезе према држави буду реализовале само у новцу, а ако он банкротира, банкротираће и Русија. Путин је нагласио да нема компензација, те да се све мора измирити у новцу. Бизнисмен је нагласио да ће његов банкрот бити банкрот и остале једанаесторице, те да је то банкрот Русије. Затражио је да Путин одобри период за постепену отплату дугова. Путин им је оставио 48 сати да се договоре и предложе период. Након два дана бизнисмени су предложили три године, али су рекли да могу издржати и рок од двије године. Овај рок Путин је одобрио уз договор да се појединачним захтјевима рјешавају случајеви када је потребно три године за измирење обавеза. Ова средства су акумулирана у резервном фонду владе Русије. Само један од дванаест бизнисмена покушао је у златним полугама и дијамантима изнијети капитал у Париз и њему је суђено. Данас је Русија поново гигант и готовбо да и не осјећа свјетску кризу. "По прогнозама Свјетске банке, а према предвиђеним цијенама нафте и гаса, у поменутом фонду Русија ће 2030. године имати 2,29 трилиона долара" (ибидем, стр. 53). Логично је овдје поставити питање: зашто се Путинов модел није десио у БиХ или у Републици Српској.

У одговору на питање зашто се у БиХ или Републици Српској у финансијској дисциплини не крене одозго, односно зашто код нас нема Путиновог модела, можемо рећи да је Путин имао војску, полицију, инспекцију и друге инструменте моћи које Република Српска нема. Тај одговор је само бјежање од реалности када знамо да овдје имамо и полицију и финансијску полицију, инспекцију и пореску управу – дакле, све инструменте моћи да се примијени овај модел. Одговор је вјероватно у томе да је тајкунска олигархија овдје превише моћна или да политичари можда у овоме не виде рјешење. Код нас је важније, изгледа, тренирати строгаћу на уличним продавцима цигарета, на малим трговцима и ситним фирмама. У посљедњих двије године затворено је неколико хиљада жиро-рачуна и малих фирми у Републици Српској, а има више од хиљаду фиктивних фирми јер власници немају новаца да затворе жиро-рачуна. Када знамо да највећи свјетски привредни гиганти функционишу као синергија великог броја малих форми, морамо се запитати зашто се дешава масовно гашење жиро-рачуна малих фирми у БиХ и Републици Српској и куда то води. У овом тренутку то је очигледни генератор сиромаштва, али у перспективи посматрано и национално контрапродуктивни процес, процес који угрожава и сам опстанак Републике Српске.

Будућност долази без питања

Прије двадесет година није постојало низ занимања везаних за информатичку струку без којих данас не можемо замислити цивилизацију. Замислимо шта би се десио да данас укинемо Интернет!? Технолошка рјешења будућности стижу муњевито и без питања улазе у наш свакодневни живот. Људи су преплављени промјенама, али нису спремни, нису обучени да се носе са тим промјенама. Старије генерације данас користе 2–3% могућности које им нуде њихови мобилни телефони, а млади се „играју“ са новим уређајем док не савладају његове кључне опције. Будућност је стигла као „шок“ за већину становника планете Земље заплуснувши их промјенама на које нису спремни. „Сада замислите не само неког појединца него цијело друштво, једну цијелу генерацију – укључујући њене слабости, најмање интелигентне и најирационалније чланове – пренесену изненада у овај нови свијет. Резултат је масовна дезоријентација, шок

будућности у великој интервалној скали“ (Toffler, 1970, стр. 11). Да ли је ово што нас је стигло привремени талас, или је убрзавање живота тек почело?

Ако анализирамо 50.000 година људске прошлости, морамо констатовати да је човјек око 80% своје прошлости провео у пећинама, да је у нешто више од 12% посљедњих година могао комуницирати од једне генерације на другу, а само у једном промилу, односно у посљедњих 50 година, могао пратити и видјети догађаје широм планете Земље. Сада нам је јасно да је акцелерација тек почела и да будућност тек најављује свој долазак. Шта нас све чека у будућности, тешко је предвидјети, али једно је сигурно: промјене ће стизати све брже и брже. И не само то, промјене ће значајно мијењати услове човјековог живота, његову свакодневницу. Како се прилагодити тим промјенама, тој акцелерацији? Једини прави одговор је у оспособљавању људи да брзо и ефикасно уче како би с лакоћом могли савладати нове изазове које стижу свакодневно. Ово учење мора бити цјеложивотно.

Како се ово убрзано мијењање друштва одражава на социјализацију људи? Да ли ће људи поново подивљати или ће наступити нова ера људског рода, хуманија од досадашње историје? Једни људи су спремни да се носе са изазовима, да брзо и ефикасно уче и у промјенама се осјаћају као риба у води, а други су фрустрирани и изгубљени у новом времену у коме се не сналазе. Као што вриједи за појединце, то исто вриједи и за поједине државе и нације. „Знамо да се нека друштва технолошки и економски трансформирају много брже него друга“ (Toffler, 1970, стр. 21). Како буде стизало ново вријеме са својим технолошким рјешењима, човјек ће се све мање разликовати по религији, раси, нацији или идеологији, а све више по својој позицији у времену. Још и данас неки људи живе у двадесетом, деветнаестом или неком од ранијих вјекова, а други су у времену будућности.

По чему се данас разликују људи будућности – савремени и технолошки развијени, од људи прошлости – заостали, технолошки неразвијени? Људи будућности су: 1) богатији, 2) боље образовани, 3) мобилнији од већине људи на свијету, 4) живе дуже. Осим тога, 5) лакше прихватају новине и 6) живе брже (ибидем, стр. 37). Сиромашни дио свијета, југ већ данас знатно овиси од богатог сјевера. Примјер за то су нови лијекови и употреба савремене софистициране технологије у медицини, науци и производњи. На примјер, два велика српска физичара раде у САД, када су их питали зашто не раде у Винчи, један од њих је објаснио да Србија нема те потенцијале којима би финансирала скупе експерименте нуклеарне фузије на којима они у САД раде. У посљедње вријеме смо свједоци и одређених злоупотреба ове супериорности сјевера. Примјер свињске грипе 2009/10. године то илуструје врло јасно. Лијек за свињску грипу имала је само једна фармацеутска компанија у САД, а у медијима се перманентно најављивала опасност од ове „погубне“ епидемије тако да су земље и владе унапријед наручивале лијек као „спас“ од потенцијалне епидемије. Огромне количине новца су се слиле на рачун те компаније, а показало се да је већина купљених доза лијека била непотребна.

Господари који живе на богатом сјеверу имају потребу да држе у неоколонијалистичком ропству сиромашни југ, с једне стране, а с друге, да помажу еманципацију људи на југу. Како објаснити ову противрјечност? Постоји више узрока за овакав однос богатих и сиромашних. Прво, нова технологија тражи нова знања и нове способности, а то је сложено за учење и освајање. Много лакше је купити софистициране „робове“ и платити им услуге, него упорно учити и вјежбати за руковање новом технологијом. Друго, савремени свијет нуди и превише робова, развијеном сјеверу потребни су партнери, високо софистицирана технократија. Треће, куповином услуга научника, умјетника и других врхунских талената власници капитала не губе ништа од своје посједничке позиције, напротив, још више је учвршћују. Четврто, репродуковати или задржати ус-

постављене односе богати не могу без помоћи интелигенције која нараста из најширих маса, а ову интелигенцију је могуће купити и тако контролисати. Дакле, богатим господарима са сјевера потребни су и робови и „паретнери“ с југа.

Будућност није стигла само технолошки. Са новом технологијом стигли су и нови односи у друштву, нова социјализација. Потреба господара за робовским мануелним радом полако нестаје, исчезава, јер је стигла нова софистицирана технологија која те послове обавља умјесто људи. Свједоци смо да комунизам и капитализам нестају са историјске сцене. „У условима праволинијског размишљања економисти имају велике тешкоће да замисле алтернативу комунизму и капитализму“ (Toffler, 1970, стр. 219). Рад је полако али сигурно почео да прелази „са ове на ону страну нужности“, како би рекао Маркс. Дошло је вријеме да се човјек ослобађа тешког мануелног рада, да умјесто њега раде машине. Проблем је што благостање и вишак вриједности које доноси нова софистицирана технологија присвајају најбогатији, а круг тих власника се све више сужава по законитости гомилања капитала. Тако се десило да на почетку XXI вијека узак круг људи господари огромним капиталом који они више не могу контролисати. Постепено напуштајући функцију *размјене роба* у корист квазифункције коју познајемо као *гомилање капитала* новац је дошао до свога краја. Као „врховно божанство“ капитализма, својим почасним кругом најављује и крај тог друштвеног система.

Будућност стиже муњевито, с једне стране као слобода којом човјек бива ослобођен тешког ропског мануелног рада, а с друге стране, као нови друштвени однос међу људима, однос коме људи нису дорасли. Нова технологија доноси нови начин живота. Од људи се свакодневно захтијева да науче и усвоје нове и специфичне начине понашања, да иду укорак с временом. На примјер, недавно су сви наставници у Републици Српској полагали испит из примјене информатичке технологије у настави, а прије двије деценије то није било могуће замислити. Осим тога, све чешиће људи судјелују на семинарима, путовањима, љетовањима или у другим социјалним активностима у којима вриједи правило да су у друштву људи које никада више у животу неће видјети. То подразумијева сасвим нову способност комуницирања гдје се пријатељства и везе склапају муњевито, гдје се повјерење поклања на основу првих утисака и гдје се интереси преклапају на локалном и глобалном нивоу. Тако и социјализација добија своју „муњевиту“ форму.

Ослобођени људски рад створио је огромну залиху слободног времена за које људи данас нису спремни. Не само да за то нису спремни појединци, него ни друштва, државе и цивилизације. У богатим земљама сјевера незапослени примају социјалну помоћ која им омогућава да плаћају своје елементарне потребе, али на сиромашном југу о томе нема ни говора. Међутим, незапослени који примају социјалну помоћ на богатом сјеверу нису сретни. О чему се ради? Они су отуђени од рада, њима је ускраћена природна социјализација која настаје из човјекове потребе да доприноси заједници, да се осјећа корисним. Зато није чудо да су бродови препуни омладине која викендом са сјевера Европе путује јужније у потреси за алкохолом и јефтним ужицима.

Социолошка футурологија

У науци постоје методе, уходане норме и теорије које понекад имају снагу догме. Неке теорије имају имплицитни карактер, односно снагу априорног предубјеђења. Када једно предубјеђење добије снагу теорије, тада га зовемо имплицитном теоријом (Atkinson, 1996; Hall, 1996). У социологији постоји одређено подозрење према футурологији. Основни разлог томе је што предвиђање будућности не почива на сигурним и методо-

лошки провјереним процедурама, што је несигурно. Мало је научника који су спремни ризиковати своју репутацију писањем радова који се баве будућношћу. Зашто? Прво, предвиђање будућности је несигурно, а они ће рећи и ненаучно. Друго, шта год да предвидимо, то ће будућност неумитно провјерити, потврдити или оповргнути. Тако би се могло десити да футуролог испадне смијешан, а то ни један озбиљан научник не жели. Дакле, ризик предвиђања будућности је превелик да би се озбиљни социолози ухватили у коштац са тим изазовом. Ипак, прави научник се не плаши тог ризика, не плаши се да испадне смијешан или недовољно научан. Примјер за то су имена Хермана Кана (Kahn и сарадници, 1976), Френсиса Фукујама (Fukujama, 2002), Макса Огеа (2009) и друга славна имена социолошке футурологије.

У науци постоји устаљена методологија, постоје канони и догме које научни естаблишмент поштује, а онда се појави један луђак који то све изокрене и открије нешто заиста вриједно и радикално ново, рекао је једном приликом Ајнштајн, додајући да је управо он један такав луђак. Предвиђајући „крај човјекове историје“ Френсис Фукујама пише:

„Пас је, под условом да је нахраћен, задовољан да цијели дан спава на сунцу, зато што није незадовољан оним што је. Он не брине о томе да ли су други пси бољи од њега, да ли његова каријера као пса стагнира или да ли су пси, у удаљеном дијелу свијета, угњетени. Ако човјек оствари друштво у коме је успио да укине неправду, његов живот ће личити на живот пса. Људски живот, дакле, садржи у себи необичан парадокс: изгледа да он захтијева неправду, јер борба против неправде је оно што изазива највише у човјеку“ (Fukujama, 2002, стр. 321).

Како видимо, Фукујамино виђење будућности дјелује заиста радикално, али и изазива многобројна питања. Ако је у праву, морамо се запитати да ли човјеку преостаје да производи неједнакост и неправду у сврху остваривања властитог прогреса. Другим ријечима, да ли је људска историја могућа без неправде? С друге стране, нема разлога да не антиципирамо будућност људског рода без негативних грегарних мотива, са стварним хуманим мотивима уграђеним у све поре живота појединца и заједнице. Ако пођемо од претпоставке да ће човјек у догледној будућности ријешити проблем енергије, већ то је довољно да уочимо како ће новац и успостављени односи моћи међу људима доћи у питање. Ово бисмо могли препознати као нелинеарно, односно радикално предвиђање будућности, а видјели смо, како нас опомиње Алвин Тофлер (1970, стр. 219), да економисти футуролози имају тешкоће и у линеарном предвиђању будућности. Које опције предвиђања будућности су могуће? Овдје је могуће дати врло различите и широке оквире предвиђања, с обзиром да постоји више критеријума предвиђања.

Критеријум оптимизам–песимизам је један од кључних у социолошкој футурологији. Будућност можемо опсервирати оптимистички, непромијењено односно status quo или песимистички. Фукујамино виђење је очигледно песимистичко. У основи овог полазишта је увјерење да је човјек по природи зао, Хобсово увјерење базирано на поставци *Homo homini lupus est*. Није то само Хобсово полазиште, постоји низ других аутора који сматрају да је човјек по природи зао или лош. Такво је Фројдово учење и учење неких бихевиориста. Фројд сматра да се човјек социјализује преко суперега интернализујући друштвену норму, при чему его сузбија или усмјерава анималне или агресивне пориве које генерише ид. За разлику од ових песимистичких виђења човјековог бића, хуманисти сматрају да је човјек по природи добар те да ће стварна људска историја почети тек када се човјек ослободи принудног рада, овисности од енергије и новца. Праву хуману природу човјека можемо замислити у високо софистицираној цивилизацији у којој постоји потреба да човјек управља другим човјеком, али је та потреба маргинална, више дигресија него правило.

Други критеријум футуролошког сагледавања људског друштва могу бити циљеви човјека. Неки људи су оријентисани на самоусавршавање, на остварење властитог оптимума зато што им то лично много значи. У литератури ово познајемо као mastery оријентацију. За разлику од зрења (mastery), неки људи желе да буду бољи од других, да демонстрирају своје способности и моћи, да се такмиче са другима. Ово познајемо као перформативну оријентацију (performance). За поједине људе је најважније самоцијењење (self-worth), а за неке су најважнији социјални циљеви (social goals). Циљне оријентације (Табела 1) представљају реалну основу за сагледавање будућности. Људи који су спремни да данима, мјесецима и годинама истрајавају на изградњи куће или неком другом пројекту, своје циљеве подређују одређеној циљној оријентацији и ако футуролог одређеним инструментима сними ту оријентацију, моћи ће доста поуздано предвиђати будућност такве скупине људи. Слично је и са другим циљним оријентацијама људи (Табела 1).

Табела 1: Циљне оријентације људи (Suzić, 2002)

Категорија	Циљ
1. Постигнуће (achievement)	a) способност извршења или перформативни циљеви (performance goals) постављених циљева и задатака, b) зрење као циљ (mastery goal orientation) i c) оријентација на избјегавање рада (work avoidance goals).
2. Самоцијењење (self-worth)	
3. Омиљеност код других (gaining favorable judgments from others)	
4. Социјални циљеви (social goals)	a) социјална прихваћеност (social affiliation), b) социјална одговорност (social responsibility), c) социјална брига (social concern).

Када бисмо уз адекватне инструменте, а такви већ одавно постоје, измјерили циљне оријентације већег броја људи, могли бисмо предвидјети шта људи у будућности желе остварити. Овдје ћу навести само неке од тих инструмената. Мастер оријентацију мјери MSLQ-инвентар (Motivated Strategies for Learning Questionnaire – Pintrich and De Groot, 1990). Перформативну, мастер и друге циљне оријентације мјери инструмент “Циљне оријентације” (Goals Wave) од Харакиевичеве и сарадника (Harackiewicz и сарадници, 2000). Осим наведених, постоје бројни инструменти који одлично мјере циљеве јер имају високе мјерне карактеристике установљене баждарењем. Овдје можемо сагледати неистражено подручје социолошке футурологије. Проблем који овдје вриједи номинovati за истраживање поједностављено би гласио: Какву будућност можемо сагледати на основу циљева људи. Уз довољно велики и репрезентативан узорак, ово би заиста било занимљиво и научно вриједно истраживање за социолошку науку. Познато је да већи број младих људи пред магистеријем или докторатом у социолошким наукама трага за темом, да желе да инвестирају своје знање и таленат, али да им измиче јасна визија о томе шта истраживати. Осим тога, циљеви људи и њихово будуће понашање занимају медије, политичаре и све људе.

Поред 1) оптимизма-песимизма и 2) циљева људи, постоје и други критеријуми сагледавања будућности. Алвин Тофлер говори о три будућности: а) вјероватној (probable), могућој (possible) и в) жељеној (preferable) будућности (Toffler, 1970, стр. 458). Овдје је критеријум сагледавања будућности вјероватност. Тофлеров критеријум је изазован јер произилази из поставке да ће људи остваривати ону будућност коју желе ако сматрају да је вјероватно и могуће, односно да се вриједи залагати за ту будућност. Познато је да ће својим акцијама људи усмјеравати своју будућност. Онај ко жели да

направи кућу или да напише књигу, мора да систематски испланира своје активности и да стрпљиво ради на том плану, да дјелује за будућност и у будућности. Дакле, ми свакодневно живимо са будућношћу, планирамо своје активности и систематски дјелујемо у складу са тим како видимо будућност. Социолошка футурологија није превртање шољице за кафу, бацање тарота или гледање у грах, она је нужност коју требамо систематски и научно утемељити.

Производња лузера

Од тога какву будућност пројектујемо зависи како ћемо дјеловати, а од тог дјеловања зависи шта ће нам бити сутра. Ово дјеловање и ови планови нису само индивидуални. Посебно је значајно како дјелују одређене заједнице људи, нације, религије и државе. Ако у друштву преовлађују здрави односи, ако влада рад, ако су цијењени напори и успјеси појединаца и група, тада ће млади људи планирати своје акције тако да радом и залагањем постигну оно што им треба. У супротном, ако владају тајкуни, ако је на сцени спој политике и криминала, ако влада непотизам и ако се готово све мора „сређивати“ или рјешавати преко веза, тада ће млади људи закључити како им се не исплати залагање, како најбољи нису цијењени и планираће да напусте ту заједницу, да иду у иностранство, тежиће да се нађу у окружењу гдје се њихов рад цијени.

У Босни и Херцеговини, али и у другим земљама насталим након распада Југославије, већина људи није спремна да другоме призна успјех, посебно ако је тај неко понижао из истог окружења. Већина људи код нас туђи успјех омаловажава по моделу „кисело грожђе“ или „сладак лимун“, а исто тако, ти исти људи ће бити спремни да хиперболизују сваки потез човјека кога су до јуче омаловажавали ако је овај изабран на неку политичку функцију. Одједном је „феноменално“ како тај човјек отвара врата, како паметно говори, како је „мени“ поклатио пажњу. У основи оваквог понашања је идолопоклонство. „Слуганска душа, међутим, увијек служи господара а не човјека“, како каже Лајош Зилахи у роману „Апарат“, а Виљем Мек Дугал сматра да инстинкт потчињавања прати сан о афирмацији (MacDugal, 1950, види код: Parsons и сарадници, 1969, стр. 717). Поједностављено речено, када се пас нађе пред лавом, он спушта уши и повија реп да покаже покорност и послушност, а када се нађе међу пилићима и кокошкама, из чиста мира их разгони по дворишту. Пренесено на терен социјализације, ово значи да ће дјеца која тринаест, осамнаест и више година током школовања слушају и покорно понављају ауторитарна и канонизована излагања наставника, те за понављање и послушност бивају награђени петицама, сутра бити „грађани покорни“ и сањати када ће њихови господари отићи са функције да би они загосподарили, да би они сада могли да „разгоне пилиће“ до миле воље. Проблем бива још драстичнији када знамо да те младе људе и у друштву чекају још драстичнији модели и обрасци потчињавања и поковања.

Друштво у коме се не цијени рад, квалитет и стручност, у коме се боље успијева путем добрих веза него стручношћу, у коме се успјеси и добра дјела омаловажавају, а незаслужено величају моћници, прије ће развијати психологију лузерства или губитништва, него здраве и оптимистичне личности младих људи. Шта значи то када млади људи могу да закључе како је боље бити тајкун него „штребер“, јер они који уче, који стрпљиво и марљиво раде, не могу добити било какав посао а тајкуни и њихови синови возе најскупље аутомобиле, имају све оно што вриједан човјек не може зарадити за два или десет живота? Закључак је једноставан: млад човјек ће се одлучити или да буде тајкун или да иде из таквог окружења. На тај начин отаџбина и нација не подржавају своје најбоље синове и кћери, а они потом лако прихватају други национални иденти-

тет, или, у блажем случају, прикривају своју националност када се нађу у окружењу савременог свијета. Таква заједница одбацује своје најспособније потомке, а они који су приграбили моћ дижу националистичку (не националну) заставу како би се крили иза ње, национализам им постаје уносан параван. Овај национализам иде руку под руку са политиком јер лузерство репродукује тајкунизацију политике.

Како се ослободити „производње лузерства“? Врло једноставно: промијенити систем школовања – изградити школу у којој дјеца уче учење и у којој ће да заволе учење, успоставити хумане односе у друштву засноване на здравом престижу професионалних и људских квалитета човјека. Дакле, знамо шта треба урадити, а није да не знамо и како, једини проблем је што зато треба неколико деценија. Е то није за нас, то је за Јапанце. Они кажу „образовање је дрво које доноси стогодишњи род“, али код нас то не вриједи, овдје се такви планови сматрају фикцијама. Најчешћи изговор за то је сажет у тврдњи: „Ко зна шта ће до тада бити?“ Овај дефетизам морамо превазићи. Један од добрих путева за то садржи социолошка футурологија.

Закључно

Република Српска зависи од правних оквира које јој намеће држава БиХ, а услове функционисања БиХ намеће, поред осталих вањских чинилаца, и ММФ. Значи ли то да су Републици Српској свезане руке, да не може учинити ништа изван диктата ММФ-а? Не значи, јер постоји низ мјера које се могу предузети независно од услова ММФ-а. Такав је случај, на примјер, са примјеном „Путиновог модела“ код нас. Међутим, постоји опасност да се то не свиди крупним власницима који би због тога могли да ускрате подршку политичарима. Да, тај ризик постоји, али довољно им је дати да прочитају овај чланак, па да схвате да је у њиховом интересу да потрошачи имају новац како би куповали њихову робу. Како ће нафташ НН платити 40 милиона марака пореза ако обични грађанин нема новаца да сипа гориво на његовим пумпама? Џон Галбрајт је објаснио да је у Америци требало да стигне трећа генерација власника како би се схватило да је у интересу крупног капитала да функционише држава, да полиција, пореска инспекција и закони требају њима. Код нас је још увијек власницима важније да демонстрирају моћ над запосленима, да запошљавају и отпуштају, да господаре судбинама запослених, него да зараде и дугорочно обезбиједи фирму чији су власници. Дугорочније сагледавање интереса фирме и веза тих интереса са функционисањем државе њима још увијек измиче.

Посебна задаћа интелектуалаца и политичара је да аналитички и јасно, аргументовано и разложно објасне предности и недостатке мјера ММФ-а. Посебно је значајно указати на погубне ефекте неких услова које овај фонд намеће дужницима. На примјер, заиста је апсурдно заговарати идеологију потрошачког друштва, а потом директно спречавати куповну моћ потрошача. Овдје не треба бити посебно учен и економски писмен па закључити да модел има логичку консеквенцу *Contradictio in adiecto* и да ту потребујемо, у најмању руку, логично објашњење, аргументе и разлоге који ће нас увјерити да то није нелогично. Умјесто аргумената и разлога, од ММФ-а нам стижи ултиматуми, пријетње и наредбе. Није случајно да модел *stand-by* сатирично тумаче као *good-bye*.

Једна од основних компаративних предности Републике Српске у односу на модерну Европу је производња здраве хране, а управо ту предност ми запостављамо. Осим те, потребно би било анализирати и друге предности РС, сагледати шта су урадиле земље које су прошле велике кризе, те кренути са изградом стратегије развоја

која ће се базирати на приоритетима које доносе све предности, на искуствима оних који су успјели. Умјесто тог приступа, лако препознајемо кад преовладава дефетизам, гамбање са наслијеђеним моделима, задовољавање захтјева ММФ-а и куповина социјалног мира зидањем дужничких обавеза, надувавањем кредитног балона, балансирањем од избора до избора.

Вријеме у коме живимо је вријеме транзиције коју препознајемо по економском дарвинизму, гдје велика риба гута малу а Номо homini lupus est. У БиХ, као и у Републици Српској, десило се да мали број људи посједује огромну количину новца, али исто тако да је огроман број људи остао без посла, да су пензије и плате недовољне за живот, да су и плате радника које не достижу ни пола потрошачке корпе нестале а људи су због приватизације остали на улици, без примања, често на мало посне земље. Стварни интерес власника капитала, власти као и народа је да се новац нађе у оптицају, да људи имају довољно за животне трошкове и елементарну надградњу. У супротном, раслојавање води ка сиромаштву и глади, а ово ка нестанку Републике Српске.

Литература

- Atkinson, T. (1996). Home thoughts from abroad. In G. Claxton, T. Atkinson, M. Osborn & M. Wallace (Eds.), *Liberating the learners: Lessons for professional development in education* pp. 124–143). London and New York: Routledge.
- Friedman, M. i Friedman, R. (1985a). Тиранија контроле. *Питанја: часопис за теоријска и друштвена питања, vol. XVII, 25–50.*
- Friedman, M. i Friedman, R. (1985b). Лijek против инфлације. *Питанја: часопис за теоријска и друштвена питања, vol. XVII, 65–92.*
- Fukujama, F. (2002). *Крај историје и послједњи човјек*. Banja Luka: Romanov.
- Hall, V. (1996). When the going gets though: Learning through a taught doctorate programe. In G. Claxton, T. Atkinson, M. Osborn & M. Wallace (Eds.), *Liberating the learners: Lessons for professional development in education* pp. 161–183). London and New York: Routledge.
- Harackiewicz, J. M., Barron, K. E., Tauer, J. M., Carter, S. M., and Elliot, A. J. (2000). Short-term and long-term consequences of achievement goals: Predicting interest and performance over time. *Journal of Educational Psychology, 92, 316–330.*
- Kahn, H., Brown, W. i Martel, L. (1976). *Слиједeћих 200 година*. Zagreb: Stvarnost.
- Милинчић, Љ. (2007). *Владимир Путин: Моја битка за Косово*. Београд: Софос.
- Оте, М. (2009). *Слом долази*. Бања Лука: Романов.
- Parsons, T., Šils, E., Negel, K. D. i Pits, Dž. R. (1969). *Теорије о друштву: Основи савремене социолошке теорије*. Београд: Вук Караџић.
- Pintrich, P. R., & De Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology, 82, 33–40.*
- Suzić, N. (2002). *Емоције и циљеви ученика и студената*. Banja Luka: TT-centar.
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. New York: Bantam Books.
- Toffler, A. (1981). *Future shock: The third wave*. New York: Bantam Books.